

TEMURIY MALIKALAR MA'NAVY MEROSI ASOSIDA TALABA-QIZLARDA MA'NAVY-AXLOQIY QADRIYATLARNI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI

*D. Qurbonova*¹

Annotatsiya:

Bu maqola Temuriy malikalar ma'naviy merosi asosida talaba-qizlarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni takomillashtirish muammolari haqida yozilgan. Maqolada ayollarga hurmat ko'rsatish va ularni qadrlash kabi o'zbek madaniyatiga xos oliyjanob xususiyatlar ta'kidlanadi hamda O'zbekiston respublikasida xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va mavqeini mustahkamlash borasida davlat miqyosida amalga oshirilayotgan ishlar yoritiladi. Shuningdek, Temuriy malikalar tarixiy rivojlanishdagi o'rniga chuqur e'tibor qaratilgan bo'lib, XIV-XVI asrlarda iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarida yuz bergan muhim o'zgarishlar, ta'lim, ilm-fan, madaniyat va qurilish ishlarining yuqori pog'onaga ko'tarilganligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, tarixiy xotira, temuriy malikalar, talaba-qizlar axloqiy sifati, axloqiy qadiyat.

doi: <https://doi.org/10.2024/pqgob691>

Ayolga ehtirom ko'rsatish, uni e'zozlash xalqimizga xos oliyjanob xususiyatlaridan biri. Respublikamizda xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va mavqeini mustahkamlash borasida davlat ahamiyatiga molik tarixiy ishlar amalga oshirilmoqda. Jamiyatda siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy muhit barqarorligi va taraqqiyoti ko'p jihatdan oilaga, ayollarga bo'lgan munosabat va e'tibor bilan belgilanadi.

Davlatimiz rahbari ayollarimizning jamiyatdagi o'rni va roliga yuqori baho berib, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish, xotin-qizlarimizni bilimdon, zamonaviy mutaxassis, malakali kasb egalari bo'lishlari hamda sog'lom va ishbilarmon, uddaburon uy bekasi bo'lish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, birinchi navbatda sog'lom bola tug'ilishi va uni tarbiyalash, onalar va bolalar sog'ligini muhofaza qilish davlatimiz va jamiyatimizning doimiy e'tiboriga ega ustuvor vazifa ekanligiga doimiy ravishda alohida e'tibor qaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "...xabaringiz bor, biz o'z faoliyatimizning ilk kunlaridan boshlab munis va mo'tabar ayollarimizning og'irini yengil qilish, huquq va manfaatlarini ta'minlash, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish masalasini davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida belgidik. Barcha islohotlarimizning mazmuni, "Inson qadri uchun" tamoyilining mohiyati ham aynan shunga qaratilgan. Agar biz xalqimiz bizdan rozi bo'lishini xohlasak, avvalo, mo'tabar onalarimiz, opa-singillarimiz, qizlarimiz uchun munosib turmush sharoitini yaratib berishimiz kerak", – degan edi [1].

Talaba-qizlarda yuqoridagi sifatlarni tarbiyalash uchun yurtimizda juda ko'plab boy adabiy ilmiy meroslar bor. "Al-adaba" deb ataladigan, buyuk allomalarimizning odob-axloq, insoniy fazilatlar, ta'lim-tarbiyaga bag'ishlangan boy ma'naviy merosi pedagogik jihatdan kam o'rganilgan qismlardan biridir. Shu jumladan, Temuriy malikalar ma'naviy merosi

¹ Qurbonova Dilafruz Toshturdiyevna, O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti assistenti

asosida talaba-qizlarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Tariximizda XIV-XVI asrlar chuqur iz qoldirgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu davrda iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohada muhim o'zgarishlar sodir bo'ldi. Markazlashgan davlatning tashkil topishi natijasida maorif, ilm-fan, madaniyat, qurilish va obodonchilik ishlari yuqori pog'onaga ko'tarildi. Ayniqsa, ta'lim-tarbiya sohasini rivojlantirishga e'tibor qaratildi.

Amir Temur va temuriylar davridagi maorif va ta'lim-tarbiyaga oid rivojlanishida bevosita temuriy malikalarning o'rni beqiyos bo'lgan. Erkakka hurmat, sharm-hayo, uyat, andisha, iymon-e'tiqodlilik o'zbek ayoliga xos fazilat. Shu bois, azaldan tajribali, andishali, sadoqatli, iboli, hayoli, mehribon onalar tarbiyalayotgan farzandlar g'ururli, e'tiqodli, iymoni butun, mehnatsevar bo'lib voyaga yetishgan. Bu esa bugungi kunda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar qatorida temuriy malikalar ma'naviy merosi asosida talaba-qizlarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirdi.

Birgina Temur va temuriylar sulolasiga mansub xotin-qizlardan ayrimlariga to'xtalib o'taylik. Saroymulk xonim Amir Temurning rafiqasi, Qozonxonning qizi (1341-1408), Gavharshod begim Shohruh Mirzoning rafiqasi (1379-1457), Xonzoda begim Umarshayx Mirzoning to'ng'ich qizi, Boburning opasi (1477-1544), Gulbadan begim Zahridin Muhammad Boburning uchinchi qizi (1523-1603), Nurjahon begim (Mehriniso) Jahongirshohning suyukli xotini (1577-1645), Mumtozmahal (Arjumand bonu) Shohjahonning xotini (1594-1631), Zebuniso begim Avrangzeb Olamgirning katta qizi (1639-1702) shular jumlasidandir.

Ushbu malikalar to'g'risida ko'pgina qo'lyozma toshbosma asarlarda tegishli ma'lumotlar uchraydi. Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha Sohibqiron bobomiz hayoti va ijodiga nazar tashlar ekanmiz, u oila a'zolari, farzandlari va oddiy xalqni yuksak axloqiy qoidalarga amal qilishga undagan, mamlakat sultoni sifatida talab qilganligining guvohi bo'lamiz. Uning barcha tarbiyaviy g'oyalari oilasiga, farzandlariga, ahli ayoliga, amiru-ulamolariga, saroy ayollariga bo'lgan munosabatlari orqali namoyon bo'lgan. Xotin-qizlarga bo'lgan hurmati, ularni ona, qiz, zaifa sifatida e'zozlash, har qanday xavf-xatardan himoya qilishi sog'lom farzandlarni dunyoga kelishi uchun zamin hisoblangan. Xotin-qizlar oila tayanchlari, hayotning davomiyligini ta'minlovchi ulug' kuch sifatida e'zozlangan. Shuning uchun temuriy malikalar fahm-farosatli, zukko, tadbirkor, ziyrak, oqila, ma'rifatli, insonparvar, dono bo'lib yetishgan. Ushbu fazilatlardan kelib chiqqan holda bugungi kunda tobora dolzarbliigi ortib borayotgan jamoat orasida o'zini tutish qoidalari, xushmuomalalik odobi, yoshga qarab muloqotda bo'lish, salomlashish, hol-ahvol so'rash qoidalari, kundalik turmush tartibi, kiyinish, kiyim tanlash me'yorlari, orastalik bilan bog'liq talablar, mehnat qilish va mehnatga munosabat odobi kabi xislatlarni talaba-qizlarimizda ma'naviy-axloqiy qadriyat sifatida takomillashtirib borishimiz zaruriyatga aylanmoqda.

Tarixchi olim Turg'un Fayziyevning temuriy malikalarga bag'ishlangan tadqiqot ishlari e'tiborga molik [2]. Olim Temur va temuriylar davri tarixini, jumladan, temuriy shahzodalar va malikalar haqidagi ma'lumotlarni to'plab, tahlil qilib, ko'plab tarixiy manbalarga tayanib 1995-yilda "Temuriylar shajarasi" kitobini nashr ettirdi [3]. Xarakterli jihati shundaki asarda temuriy malikalar, ularning kelib chiqishi, insoniy fazilatlari, shajaralari to'g'risida batafsil ma'lumot beradi. Olimning temuriy malikalarga bag'ishlangan yana bir risolasi Sharqning bulbuli deb nom olgan Zebuniso begimga bag'ishlangan. Muallif XVII asrda boburiylar xonadonida tug'ilib voyaga yetgan Zebunisoning hayoti va faoliyati, madaniy merosiga oid ma'lumotlarni fors tilidagi manbalar orqali bayon qiladi.

Izzat Ahmedov tomonidan nashrga tayyorlangan “Dunyo malikalari” to‘plamida muallif ko‘pgina tarixiy hujjatlar, manbalardan foydalanib, dunyo mamlakatlarining aksariyatida mashhur va tarixiy shaxsga aylangan ayollarning insoniyat tarixiga qo‘shgan salmoqli hissalarini, ko‘rsatgan xalq qahramonlarining jasoratlari, davlatni qanday boshqarganliklari, oilaparvarligi, insoniy fazilatlarini kengroq yoritishga harakat qilgan. Ushbu to‘plamda temuriy malikalardan Saroymulxonim, Gavharshod begim, Xonzoda begim, Gulbadan begim, Jahonoro begim, Zebuniso begimlar haqida ulardagi insoniy fazilatlar to‘g‘risida yozgan. Jumladan, “...Saroymulxonim nozik did va farosat bilan o‘zgalardan ajralib turadigan, husn-latofat bobida ham benazir ayollardan edi. Saltanat ishlarida o‘z maslahatlari bilan qatnashib turar, ayniqsa, ilm-ma‘rifatga alohida e‘tibor ila qarab, tolibi ilmlarga homiylik qilar edi”, - deb ta‘kidlaydi muallif [4].

Boburning eng sevimli farzandlaridan biri Gulbadan begim bo‘lgan. U saroyda katta obro‘-e‘tiborga sazovor bo‘lgan. Shu bois, Gulbadan begim akasi Xumoyun vafotidan keyin ham uzoq yillar yashab Boburiylar avlodi to‘g‘risida “Humoyunnoma” asarini yozadi. Ushbu asar oradan bir necha asr o‘tsa ham avloddan avlodga o‘tib kelmoqda. Manbalarga qaraganda Gulbadan begim o‘z davrining oqila, donishmand ayollaridan biri edi. U “Humoyunnoma” asarida saroy ahlining turmush tarzi, tarixiy asarlarda uchramaydigan Boburshoh xonadonining nozik xususiyatlari, oilaviy sharoitlari, to‘y va a‘za bilan bog‘liq udumlar, uy-ro‘zg‘or asboblari, kiyim-kechak turlari va boshqa jihatlar haqida batafsil bayon qiladi.

“Humoyunnoma”da XVI asrda Bobur ayniqsa, Humoyun saroyidan xotin-qizlar ahvoli va ularning feodal jamiyatda tutgan o‘rinlari haqida ko‘p fikr-mulohazalar bildirilgan. Gulbadan begimning yozishicha “begimlar” ayrim hollarda davlatda katta o‘rin tutganlar. Masalan, Gulbadan begimning o‘zi Humoyun davrida davlat miqyosida diplomatik munosabatlarda ishtirok etgan. Ular shodlik kunlarida mardona kiyimlar kiyishganlar va chavandozlik, tirandozlik kabi o‘yinlarda faol qatnashganlar [5].

“Humoyunnoma” asarida ta‘kidlanishicha o‘rta asr tarixchilari orasida bizga faqat ikkita xotin-qiz manbashunosning nomi ma‘lum. G‘arbdagi olim – tarixchi vizantiyalik malika Anna Komen (XI-XII asr) bo‘lib, u o‘z otasi va akasining tarixini yaratgan. O‘rta Sharqda esa O‘rta Osiyo, Hindiston va qisman Afg‘oniston tarixining ma‘lum bir davrini mohirona aks ettirgan Gulbadan begim o‘z davrining murakkab feodal munosabatlarini nihoyat chuqur fahmlay olgan va u voqealarni ta‘sirli jummalarda bayon qila olgan ajoyib shaxsdir [5].

Ibn Arabshoxning “Ajoyib ul maqdur fi tarixi Taymur” (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari) asarida A. Temur qo‘shini haqida quyidagi ma‘lumotni beradi: -“Temur askarlari ichida ayollar ham ko‘p bo‘lib, ular jang va to‘s-to‘polonlari va shiddatli to‘qnashuvlarda matonat ko‘rsatardilar. Ular dushman erkaklariga qarshi turib, mardonavor urush qilardilar, qilich bilan zarba berishda va kamondan otishda mohir erkaklardan ko‘ra ham ortiqroq ish qilardilar. Agar ulardan biri homilador bo‘lib, yo‘lda ketayotgan paytda uni dard tutsa u o‘z jamoasidan ajralib, yo‘ldan chetga chiqardi va ulovdan tushardi.

Ko‘zi yorigach chaqalogini o‘rab olib, uloviga minardi va jamoasiga qo‘shilardi”. (Ibn Arabshox. Temur tarixida taqdir ajoyibotlari. –T.: Mehnat, 1992, 99-bet.) [6].

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, yoshlar tarbiyasining samaradorligi, ularda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni takomillashtirish har bir oila, ta‘lim muassasasida tarbiyaning qaysi prinsip asosida tashkil etilganiga bog‘liq. Temuriy malikalar ma‘naviy merosi asosida talaba-qizlarda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni takomillashtirish ham kafolatlangan samaradorlik bera oladi, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

International Conference

ADVANCED METHODS OF ENSURING QUALITY OF EDUCATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS

- [1]. *Mirziyoyev Sh. Ilm-fan yutuqlari – taraqqiyotning muhim omili // O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning mamlakatimizning yetakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashuvdagi nutqi. 2016-yil 30-dekabr.*
- [2]. *Fayziyev T. Temuriy malikalar. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994. – 40 b.*
- [3]. *Fayziyev T. Temuriylar shajarasi. – Toshkent: Info kapital books nashriyoti, 2020. – 368 b.*
- [4]. *Ahmedov I. Dunyo malikalari. –Toshkent: Zarqalam nashriyoti, 2005. –140 b.*
- [5]. *Gulbadan begim. Humoyunnoma. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2016. – 60 b.*
- [6]. *Ibn Arabshoh. Ajoyib al-ma’qdur fi tarixi Taymur. – Toshkent.: Mehnat nashriyoti, 1992. – 99 bet.*